

умовах ВВНЗ була ускладнена тим, що її впровадження потребує змістовних і організаційних змін в навчально-виховному процесі військово-навчального закладу.

Таким чином, організаційно-педагогічне забезпечення процесу підготовки майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом включає п'ять етапів, які відповідають курсам навчання в ВВНЗ. Воно включає формування і розвиток навичок та вмінь виховної діяльності за посадовим призначенням за допомогою вирішення різних педагогічних задач. Технологічність організаційно-педагогічного забезпечення досягається за рахунок дотримання вимог безперервності, послідовності, поступового переходу від простого до складного, своєчасного діагностування, прогнозування, контролю, корекції й оцінки процесу оволодіння курсантами виховною діяльністю.

Напрямами подальших досліджень було сплановано: визначення вихідного рівня підготовки майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом при проведенні констатуючого експерименту; визначення змісту професійно-педагогічної концепції підготовки майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: Учебное пособие. – М., 1946. – С. 63.
2. Залесский Г.Е. Психология мировоззрения и убеждений личности. – М., 1994. – С. 132.

УДК 351: 355: 37

І. О. Грязнов

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У процесі виховної роботи в ДПС України розв'язуються два тісно між собою пов'язані завдання морального виховання. Одним з них є формування у військовослужбовців правильних уявлень про норми та правила моральної поведінки, а другим – виховання внутрішньої потреби в їх дотриманні і виконанні. Військовослужбовець може бути досконалим фахівцем, а рівень його моральної вихованості низьким. Наявність такого командира на чолі військового колективу може негативно вплинути на його підлеглих зокрема, та все військово-соціальне середовище взагалі.

У наукових працях військових вчених моральне виховання розглядалось переважно при вивченні загальних проблем виховання військовослужбовців (Катковський А. В., Колодій І. С., Темко Г. Д. та інші), виховання та самовиховання курсантів ВВНЗ (Коцера Д. М., Кудінов Ю. В., Семенов Ю. М., Юрчук Ю. Г., Фігура О. В., Шевчук В. І. та інші). Разом з тим, як показав аналіз наукових джерел, окремо проблема морального виховання у військових колективах прикордонників не досліджувалась.

Метою статті є визначення особливостей морального виховання у військових колективах ДПС України.

Моральне виховання здійснюється на національному ґрунті шляхом засвоєння моральних норм та традицій, багатой духовної культури народу, тих моральних норм і якостей, які є регуляторами взаємовідносин у суспільстві, узгодження дій і вчинків людей [1: 216]. Метою морального виховання є формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній бойовій діяльності [2: 165].

У проведеному дослідженні визначено протиріччя, які існують у процесі морального виховання військовослужбовців, а саме: між вимогами суспільства і потребою самої особистості у самореалізації та розвитку з одного боку, і відповідними обмеженнями цього розвитку з іншого; між загальною мораллю і конкретною; між статутними нормами поведінки та почуттями військовослужбовця.

Проведене дослідження дало можливість виявити ряд чинників, що негативно впливають на моральне виховання військовослужбовців, а саме: відсутність системності в роботі вихователів у виховній діяльності; недостатня реалізація принципу індивідуального підходу до військовослужбовців у процесі виховання; слабка володіння відповідними знаннями закономірностей морального зростання особистості військовослужбовця; недостатнє знання командирами підрозділів методики визначення рівня моральної вихованості військовослужбовця.

Одним із завдань проведеного дослідження було визначити рівень готовності суб'єктів і об'єктів морального виховання до співпраці у виховному процесі. Було встановлено, що серед командирів підрозділів (до 11%) знання теоретичних положень з проблеми морального виховання є недостатніми.

Було виявлено причини, які впливають на сформованість організаційно-методичних навичок і вмінь командного складу, а саме: нехтування рівнем морального розвитку при комплектуванні частин та підрозділів; наявність великої кількості молодих офіцерів на посадах командирів підрозділів; недосконалість системи професійної підготовки.

Серед командирів підрозділів більша кількість (37%) має недостатній рівень знань, навичок і вмінь щодо організації і проведення морального виховання підлеглих. Офіцери – заступники командирів з виховної роботи часто не виступають організаторами морального виховання військовослужбовців. Опитування посадових осіб зазначених категорій свідчить, що типовими недоліками є: нерозуміння сутності завдань і можливостей морального виховання; невиправдане ототожнення понять виховання і моральне виховання; ігнорування морального виховання як одного із основних видів виховання.

У навчально-виховному процесі не повністю реалізується важлива закономірність залежності ефективності виховного процесу від єдності дій суб'єктів виховання. Респонденти стверджували, що існують напружені відносини між деякими командирами підрозділів. Не існує чіткої взаємодії між командирами підрозділів при організації морального виховання. Таким чином, було встановлено, що суб'єкти (до 23%) ще не повністю готові до проведення морального виховання.

Спостереження, аналіз незалежних характеристик і результатів діяльності військовослужбовців свідчить про те, що значна кількість вихованців (до 28%) не готові співпрацювати з вихователями у процесі морального виховання і бути вихованцями внаслідок відхилень у спрямованості особистості, нерозуміння змісту служби або низького рівня морального розвитку [3: 48].

Отже, існує протиріччя між потрібним для проведення виховної роботи рівнем моральної вихованості військовослужбовців та реальним рівнем їх моральної вихованості. Таке становище негативно впливає на рівень сформованості моральних якостей військових, погіршує їх професійну підготовку.

Встановлено, що причинами низької моральної вихованості військовослужбовців були: несприятливі умови виховання до служби в ДПС України; неготовність суб'єктів виховання до проведення ефективного процесу морального виховання військовослужбовців; неготовність об'єктів виховання бути вихованцями; неорганізованість, непослідовність, безсистемність процесу морального виховання військовослужбовців.

Вирішення проблем морального виховання примушує враховувати рівень моральної вихованості в першу чергу суб'єктів морального виховання. З метою виявлення критеріїв моральної вихованості офіцерів було проведено експертне опитування серед командного та професорсько-викладацького складу Національної академії Прикордонних військ України ім. Б. Хмельницького [4: 48]. Було виявлено, що основними критеріями моральної вихованості офіцерського складу на думку експертів є: інформаційно-пізнавальний, мотиваційно-ціннісний, операційно-дійовий критерій.

Інформаційно-пізнавальний критерій характеризує рівень етичних знань та відображається в таких показниках: рівень володіння системою необхідних для ефективного виконання службових обов'язків етичних знань; здатність самостійно оцінювати рівень

моральної вихованості підлеглих; здатність здійснювати аналіз морального клімату в колективі підлеглих, виробляти власну аргументовану позицію.

Мотиваційно-ціннісний критерій характеризує моральні орієнтації та цінності офіцера і виявляється у таких показниках: усвідомлення значущості морального виховання для професійної діяльності; прагнення до вдосконалення етичних знань, умінь і навичок морального виховання; свідоме ставлення до виконання своїх обов'язків, коли єдність слова і справи стає повсякденною нормою моральної поведінки офіцера.

Операційно-дійовий критерій характеризує наявність у офіцера умінь і навичок морального виховання у процесі оперативно-службової діяльності. Він виявляється у таких показниках: уміння застосовувати етичні знання для вирішення завдань оперативно-службової діяльності; уміння оцінювати моральний потенціал колективу, моральність стилю діяльності підлеглих керівників; уміння самостійно організовувати процес морального виховання серед підлеглих.

Використання критеріїв моральної вихованості офіцерів та їх показників дозволило оцінювати результативність процесу морального виховання, домагатися дієвості застосовуваних форм, засобів, методів, якості роботи всіх суб'єктів виховання.

На основі вивчення теоретичних джерел, аналізу стану виховної роботи в частинах і підрозділах ДПС України та факторів, які впливають на нього, власного досвіду, в дослідженні були розроблені і науково обґрунтовані п'ять рівнів моральної вихованості, а саме: дуже високий, високий, середній, низький, дуже низький, які сприяли проведенню замірів моральної вихованості.

Вивчення стану морального виховання військовослужбовців ДПС України дозволило висунути гіпотезу дослідження. Подолати зазначені проблеми можливо шляхом впровадження у виховний процес сучасної системи морального виховання військовослужбовців.

При проведенні педагогічного експерименту вдосконалення моральної вихованості військовослужбовців експериментальної групи здійснювалось шляхом створення сприятливих умов для організації процесу морального виховання військовослужбовців таких як: розвиток у суб'єктів виховання знань, умінь та навичок організації морального виховання військовослужбовців; забезпечення виконання суб'єктами виховання моральних норм у повному обсязі; формування у військовослужбовців особистісних моральних якостей в процесі їх виховання; стимулювання самовиховання військовослужбовців у процесі морального виховання.

Важливим завданням підготовчого етапу впровадження системи морального виховання була підготовка суб'єктів морального виховання. Вона включала здійснення таких заходів: відбір і психолого-педагогічну підготовку різних категорій вихователів; забезпечення їх єдності, взаємодії і взаєморозуміння у виховному процесі; співпрацю вихователів з науково-педагогічними установами, фахівцями Науково-дослідного інституту ДПС України; створення здорового морально-психологічного клімату в військових колективах.

Для вдосконалення педагогічних можливостей командирів підрозділів було проведено: атестування з урахуванням рівня їх моральної вихованості; надання суб'єктам морального виховання письмових рекомендацій для усунення негативних моральних якостей; стимулювання морального самовиховання.

Підготовка військовослужбовців до співпраці з суб'єктами морального виховання включала: врахування рівня моральної вихованості як важливого показника у системі профвідбору кандидатів на сержантські посади; усвідомлення військовослужбовцями ролі, місця і порядку проведення їх морального виховання; впровадження механізму мотивації морального розвитку майбутніх офіцерів; залучення кращих сержантів до виконання функцій суб'єктів морального виховання.

Таким чином, урахування визначених особливостей дало можливість створити систему морального виховання військовослужбовців-прикордонників, використання якої

підвищило рівень морального розвитку військовослужбовців, вплинуло на процес гармонійного і всебічного розвитку офіцерів і на формування у них необхідних інтелектуально-професійних, морально-естетичних і вольових якостей, дозволило на цій основі зміцнити військову дисципліну в частинах та підрозділах ДПС України.

Продовжити дослідження доцільно за наступними напрямками: педагогічні основи керівництва процесом формування моральних норм у військовослужбовців; особливості формування моральних норм у військових колективах курсантів при проведенні військового стажування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – С. 216.
2. Військове виховання: історія, теорія та методика: Навчальний посібник / За ред. В. В. Ягупова. – К., 2002. – 560 с.
3. Грязнов І. О., Крук С. Л., Кушнір В. С. Науково-дослідна робота “Професійна етика військовослужбовців Прикордонних військ” (шифр 202–0011 К “Етика”). – Хмельницький: НДІ ПВУ, 2002. – 139 с.
4. Грязнов І. О. Визначення критеріїв та рівнів моральної вихованості курсантів вищих військових навчальних закладів: Зб. наук. пр. – Хмельницький: Видавництво Національної академії ПВУ, 2002. – № 22. – Ч. II. – С. 46–51.

УДК 355.211.5:371.132

О. В. Кириченко

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗМІСТ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ПРОГРАМИ “ОСНОВИ ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ” НА ОСНОВІ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Метою нашої статті є обґрунтування варіанту програми виховання старшокласників на військово-козацьких традиціях у процесі допризовної підготовки. У публікаціях висвітлено такі аспекти цієї проблеми: концептуальні засади допризовної підготовки, що ґрунтуються на військово-козацьких традиціях українського народу [9], методика використання ігрових технологій навчання у допризовній підготовці старшокласників [10], вимоги до організації фізичного виховання та оздоровлення молоді в загальноосвітніх школах та навчальних закладах усіх рівнів акредитації [11].

Завданнями цієї статті є: аналіз стану програмного забезпечення допризовної підготовки; встановлення суперечностей між цільовими орієнтирами державних документів щодо організації навчання з допризовної підготовки; розкриття змісту та особливостей навчального плану програми “Основи захисту Вітчизни”, заснованої на впровадженні традицій українського козацтва в систему сучасного національного виховання.

Безперечно, що національна безпека України обумовлена проведенням зваженої державної політики згідно з прийнятими у встановленому порядку доктринами, концепціями, стратегіями та програмами в політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах [6], саме тому, допризовна підготовка старшокласників спрямована на підготовку до вирішення визначених державою завдань.

Державні стандарти базової і повної середньої освіти визначають зміст освіти і результати навчання предмета освітньої галузі “Здоров’я і фізична культура” [3: 23]. У свою чергу базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів (основна і старша школа) розроблено на виконання Закону України “Про загальну середню освіту”, постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2002 р. № 1717 “Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання”. Він ураховує основні положення Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) і спрямований на